

Tóth Judit

„A falun teljes erővel dúl az osztályharc, s még nem dőlt el, hogy ki-kit győz le.”*

Az 1949-es választások hatása az agrárpropagandára

Az 1949. május 15-ei országgyűlési választások témája, az előkészületek, illetve a kampány menete,¹ az agitáció mikéntje² és az eredmények értékelése³ meglehetősen jól feldolgozott. Viszonylag kevés szó esik ugyanakkor a szakirodalomban arról, mi jellemezte ebben az időszakban a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) szempontjából legingatababbnak tartott vidéki társadalom mélyrétegeit, illetve a választás mennyiben és hogyan hatott a párt falusi politikájának alakítására. Az MDP falusi társadalompolitikája nem értelmezhető az ún. lenini hármasszó nélkül: „Támaszkodj a szegényparasztra, szövetkezz a középparaszttal és harcolj a kulák ellen!”⁴ Noha ez a korszak egészére igaz volt, de miként arra Donáth Ferenc címben idézett mondata is utal, fokozott mértékben állt a választásokat megelőző időszakra. A párt ugyanis eltökélten élezte az osztályharcot. Jól lehet tudták, hogy a választási győzelemnek csak a mértéke kérdéses, de főként a vidéki társadalmat érintően akadtak még bizonytalansági tényezők, amit jól érzékeltet egy Pest megyei aktívaértekezleten elhangzott megnyilvánulás is: „nincs még a zsebünkben a választás eredménye”.⁵ Az MDP választások előtti vidékpolitikáját döntően ebből a megközelítésből értelmezhetjük.

Hogyan készült tehát a kommunista párt a vidéki győzelme megszerzésére, milyen intézkedéseket hoztak a vezetői a falusi társadalom egyes rétegeinek megnyerésére? A választási kampány alatt némileg még az osztályharcos politikán is lazítottak. Miként realizálódott ez a legfőbb ellenségnek kikiáltott kulákok esetében? És hogyan jelentkezett abban a kommunikációban, amellyel a parasztságot igyekeztek megnyerni maguknak? A tanulmány ezekre a kérdésekre az MDP központi lapjának, a *Szabad Népn*nek az 1949 első félévében megjelent cikkeit elemezve igyekszik választ adni.

* Donáth Ferenc előadása az MDP Politikai Akadémiáján. *Szabad Nép* 1949. február 4. 6.

¹ Feitl 1994, 2000; Izsák 2013.

² Koltai 2012; Huhák 2022.

³ Gyarmati 2015.

⁴ A lenini hármasszó a falu szocialista átalakításával kapcsolatban szinte minden politikusi megnyilvánulásban elhangzott, ennek megfelelően többféle változata is élt a köztudatban.

⁵ MNL PML XXXV.1.a. 1/43. ő. e. Aktívaértekezlet, 1949. április 9.

AZ AGRÁRPOLITIKA FŐBB KÉRDÉSEI 1949 ELSŐ HÓNAPJAIBAN

Az iskolák államosítása, majd a katolikus egyházra mért újabb csapás, Mindszenty József februári elítélése után a párt figyelme egyértelműen a falu, a vidéki társadalom felé irányult. Mivel az ipar államosítása 1948-ra jórészt már lezajlott, a hatalom célkeresztjébe a még jelentős magántulajdonnal rendelkező vidéki gazdálit tagjai, a kuláknak minősített gazdák kerültek. A „kapitalizmus utolsó maradványainak” is nevezett nagygazdák ellen már 1948 második felében intenzív hadjárat indult gazdasági és társadalmi tekintetben egyaránt.

A gazdasági vonatkozások sorából elsőként kell kiemelni a különféle adóterheket, közülük is a progresszivitáson nyugvó kötelező beszolgáltatást. Ennek jegyében minél nagyobb birtokkal rendelkezett egy gazda, annál nagyobb terhekkel sújtották, így a legnagyobb mértékben a módosabb, a 25 kataszteri holdnál (kh) több földet birtokló paraszti réteget terhelték.⁶ Szintén már 1948 júniusától fizetni kellett a mezőgazdaság-fejlesztési járulékot a 15 kh-at, illetve a 150 aranykorona kataszteri tiszta jövedelmet meghaladó földterületek után.⁷ Ennek a különadónak – amelyet már ekkor is kulákadónak neveztek – a bevezetését Antos István⁸ akkori pénzügyi államtitkár azzal indokolta, hogy mivel a minden egyes gazdára kirótt földadó⁹ egységes adónem, ezért „a mezőgazdasági fejlesztési járulék kivetésével a falu tehetősebb rétegeinek, mindenekelőtt a kulákoknak az adóterheit növelni” kell. Ugyanakkor Antos úgy vélte, ez a többletterhek még mindig nem fejezi ki azt a vagyoni különbséget, amely az egyes paraszti rétegek között fennáll, ezért a még 1948 utolsó napján, december 31-ei keltezéssel kiadott általános jövedelemadó rendelet révén¹⁰ – a progresszivitás jegyében – jellemzően a 25 kh-nál nagyobb birtokkal rendelkezőket további, fokozott mértékű teherrel sújtották. A híradásokban hangsúlyozták, hogy az adó, melynek kirovásánál következetesen figyelembe vették a népi demokrácia osztályszempontjait, „jelentős könnyítést hoz a kisegzisztenciák számára, nagy kedvezményt biztosít a szövetkezeti keretekben gazdálkodók részére, ugyanakkor a kulákok és a városi nagy jövedelmű rétegek terheit – teherviselő képességükhöz mérten – erősen emeli”.¹¹

Az 1949-es év legfontosabb gazdasági célkitűzése a hároméves terv befejezése volt. A kollektív gazdálkodásra való áttérést célzó első erőfeszítések már

⁶ A magyarországi beszolgáltatási rendszerről részletesebben lásd: Szabó–Virágh 1984; Erdmann 1992; Tóth 2011.

⁷ 7090/1948. Korm. sz. r. 1948. június 27.

⁸ Antos István a Pénzügyminisztérium politikai államtitkári posztját 1945. november 23. és 1951. január 27. között töltötte be. Részletes életrajzát lásd: Nemzeti Emlékezet Bizottsága. Tudástár. Kommunista hatalombirtokosok – 1956. A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának tagjai, 1956–1962. Antos István. <https://neb.hu/asset/phpu8pLFH.pdf> – utolsó letöltés: 2023. szeptember 25.

⁹ Földadó címén 1945. január 1-től kezdve a kataszteri tisztajövedelem minden aranykoronája után a gazdákat 1 kg búza megfizetésére kötelezték. 4300/1945. ME. sz. r.

¹⁰ 13 400/1948. Korm. sz. r. 1948. december 31.

¹¹ *Szabad Nép* 1949. január 4. 5.

1948 második felében megindultak, a pártvezetés az agrárszektor 1949 elején még deklarálta kisárutermelőnek minősítette. A kuláknak bélyegzett gazdákkal szemben, főként 1948 második felében hozott korlátozó rendelkezések¹² ellenére a magántulajdon még mindig jelentős maradt a szektorban. A pártvezetés, ekkor ugyan még hangsúlyozva az önkéntességet, falusi politikájának fókuszába egyértelműen a szövetkezeti kérdést állította. Ennek ellenére a Rákosi Mátyás 1948. augusztus 20-ai kecskeméti beszédét követő fél évben megalakult termelőszövetkezeti csoportok száma csak 500 körül mozgott.¹³ A *Szabad Nép* viszonylag csekély számú, kimondottan a tsz-szervezést középpontba állító cikke a kollektivizálást egyértelműen a mezőgazdasági munkások és újbirtokosok mozgalmaként írja le. A párt szándéka valóban az volt, hogy ezeket a paraszti rétegeket nyerje meg, ám egy 1949 elejéről származó belügyi összefoglaló élesen rávilágít arra, hogy még ők is milyen erőteljesen ellenálltak a közös gazdálkodás gondolatának.¹⁴ Ennek oka a parasztember egyik legősibb, legegyszerűbb tulajdonságában ragadható meg, mégpedig a földtulajdonlás iránti vágyában, és az ahhoz való ragaszkodásban. A választások szempontjából ez tehát azt jelentette, hogy a legfőbb falusi szövetségesnek tartott kisparasztság bizalmának megtartása és szavazatainak megszerzése érdekében a párt viszonylag visszafogott kolhozagitációt folytatott. A közös gazdálkodás helyett olyan kérdéseket, ügyeket állított a középpontba, amelyek a kisparaszti réteg bizalmának megtartását, valamint a középparaszti réteg bizalmának megszerzését segítették elő.

A kisparasztság esetében a hatalom ezt – a passzív kolhozagitáció mellett – főként az állam nyújtotta biztonságot, védelmet, továbbá a gyarapodást kilátásba helyező intézkedésekkel, illetve az újonnan létrejövő párt- és tömegszervezetekben, valamint az állami és gazdasági testületekben juttatott vezető pozíciókkal igyekezett elérni. Ugyanakkor ezekből a lehetőségekből a kuláknak minősítetteket kizárták. A párt által ingadozónak tartott középparasztságnál a bizalom megszerzése nem csupán a választások miatt volt fontos cél, hanem hosszabb távon a falu szocialista átalakításában is megkerülhetetlen volt ez a paraszti réteg, 1949-ben ugyanis a megművelt földterületek valamivel több mint egyharmada, közel 3,4 millió kh a 10–25 kh-as birtoktestekkel rendelkező, mintegy 230 000 fős nagyságot kitevő középparasztság kezén volt.¹⁵

¹² Főbb korlátozó rendelkezések: 8990/1948. Korm. sz. r. a mező- és erdőgazdasági ingatlanok forgalmának korlátozása. 1948. augusztus 28.; 9000/1948. Korm. sz. r. a mezőgazdasági ingatlanok haszonbérletéről. 1948. augusztus 29.; 12 080/1948. Korm. sz. r. a mezőgazdasági traktorok tulajdonjogi igazolásának és igénybevételének szabályozásáról. 1948. december 2.

¹³ A kollektivizálás ütemének felgyorsulása következtében 1951-ben már az 5000-et is meghaladta a termelőszövetkezeti-csoportok (tszcs) száma, hiszen egy településen akár 3-4 tszcs is alakulhatott. Ezt tekintve véve, valamint azt, hogy az országnak akkor közel 3000 települése volt, az 500-as szám jelzi a kollektivizálás léptékét, és azt, hogy 1949 elején még a közös gazdálkodásnak leginkább megnyerni kívánt kisparaszti rétegnek is csak a töredékét sikerült beszervezni.

¹⁴ „[...] volt gazdasági cselédek a táblás gazdálkodás ellen foglaltak állást. (I. 9.)”; „A vagyonosodás következtében ezek az újgazdák hallani sem akarnak a szövetkezésről. (I. 14.)” Varga 2019.

¹⁵ Nagy 1999: 43.

A rossz közellátási helyzet miatt nagy jelentőséget tulajdonítottak a földterület nagysága alapján kirótt zsírbeszolgáltatásnak, amelyet március végéig kellett teljesíteni. Éppen ezért igen jelentős kedvezménynek számított, hogy a középparasztság döntő része már február végén mentesült ez alól a kötelezettség alól.¹⁶

Az iméntinél is nagyobb horderejűnek tekinthető az a rendelkezés, amelynek értelmében a 25 kh-at és a 350 aranykorona kataszteri tiszta jövedelmet meg nem haladó birtokok után, visszamenőleges hatállyal, 1949. január 1-től a középparasztságot mentesítették a mezőgazdaság-fejlesztési járulék megfizetése alól.¹⁷ Mindenképpen hangsúlyozni kell, hogy ezt a mintegy hatvanezer gazdát érintő kedvezményt a választási kampány utolsó szakaszára időzítették. Jelentősége ugyanakkor nem csupán a szavazatok várható megszerzése miatt volt kiemelten fontos, hanem azt a politikai célt is szolgálta, hogy a falusi társadalom számára egyértelmű legyen, a hatalom kiket is tart középparasztnak, vagyis a szövetségésének. Mivel a mezőgazdaság-fejlesztési járulékot már a bevezetésétől kezdve „kulákadónak” is nevezték, állandó problémaként merült fel az, hogy emiatt olyan gazdákat is kuláknak minősítettek, akiket a hatalom valójában a maga oldalára kívánt állítani. Arról, hogy a járulék visszamenőleges eltörlésére hozott intézkedéstől a párt milyen eredményt várt, egy középparasztnak tulajdonított, a *Szabad Nép*ben megjelent levél árulkodik: „Meg akarom még írni azt is, hogy különösen azért örülünk a kormány határozatának, mert ezzel megszűnik az, hogy minket könnyen összekeverhessenek a kulákokkal.”¹⁸ Jól érzékelhetően ragadja meg a párt ez irányú politikai törekvését egy vidékre kiküldött központi pártfunkcionárius szájába adott mondat is: „Mert, tagtársak, az a fontos, hogy a középparaszt leszakítása a kulákról megtörténjen.”¹⁹ A szeparációs politika végrehajtásában ugyanakkor állandó óvatosságra is intettek, hiszen mindamellett, hogy a párt a maga oldalára akarta állítani a középparasztokat, a kétely mindig ott volt, hogy éppen általuk nem érvényesül-e esetleg a „kulákbefolyás”.

Mindazok az intézkedések, amelyek a kis- és középparasztság irányába kedvezően hatottak, olyan csavart is tartalmaztak, amely a nagygazdák kirekesztését, lehetőségeik korlátozását jelentette. A kirekesztést mindenekelőtt az érdekvédelmi, valamint a párt- és tömegszervezetekből való kizárással kellett érvényre juttatni.

A Magyar Dolgozók Pártja 1948 júniusi létrejötte után szeptembertől tagfelülvizsgálati kampány kezdődött, amely 1949 novemberéig tartott, egy – kezdetben fél évre tervezett, majd még három hónappal meghosszabbított –, 1948. szeptember 6. és 1949. június 1. közötti időszakra elrendelt tag- és tagjelölt-felvételi zárlat mellett. A tagrevízió egyik legfőbb célja – az egykori szociáldemokraták megrostálása mellett – az volt, hogy eltávolítsák a tagságból mindazokat, akiket

¹⁶ 101 230/1949. K. H. sz. r. 1949. február 20. Lásd még: Rákosi elvtárs javaslatára a középparasztságot mentesítik a terület utáni zsírbeszolgáltatás teljesítése alól. *Szabad Nép* 1949. február 20. 3.

¹⁷ 4000/1949. Korm. sz. r. 1949. április 29.

¹⁸ *Szabad Nép* 1949. május 3. 6.

¹⁹ *Szabad Nép* 1949. február 2. 6.

osztályidegennek minűsítettek.²⁰ A *Szabad Nép A felűlvizsgálat napi kérdései* című rovatában – fűkűnt 1949 első két hónapjában – rendszeresen beszámolt a kizárásokról, amelyek között sok esetben tűnnek fel a falunak, úgymond megannyi kárt okozó kulákok. Nagyon érdekes ugyanakkor, hogy ezek a rövid cikkek olyan híradásokat is tartalmaznak, amelyek arról szűlnak, hogy a felűlvizsgáló bizottság által tett, a kulákokat is magukba foglaló kizárási javaslatokat a taggyűlés nem fogadta el, sőt, a kizárásra javasoltakat egyenesen a védelmébe vette. Mindez jól rávilágít a falusi közösségek különbűzűségeire és arra, hogy mennyire nem lehet árnyalt megközelítés nélkül bármit is válaszolni arra a gyakran feltett kérdésre, hogy a helyi társadalmak mikűnt viszonyultak a kuláknak bélyegzett gazdákhöz. Továbbá az is látható, hogy a helyi társadalmak számos helyen mennyire távol is álltak a hatalom által hirdetet, élesedű osztályharc áhított szintjétől.

Kovács István²¹ a Kűzponti Vezetűség (KV) 1949. március 5–6-ai ülésén beszámolt a felűlvizsgálat eredményeiről, és a vidűkről szűlva megjegyezte: „nagyjából megtisztítottuk falusi pártszervezeteinket az osztályidegen, kulák elemektűl, kedvezűbb helyzetet teremtettűnk a falusi pártszervezeti munka megjavítására”.²²

A tagfelvételi zárlatot követűen az MDP KV május 31-ei ülésén napirendre tűzte a tagjelűltek felvételének szabályozásáról szűlű kérdést, majd az erről szűlű határozatban leszűgezte: „Kulákokat, kizsákmányolűkat tagjelűltnak felvenni nem szabad.”²³ Ehhez érdemes azonban hozzátenni, hogy az alapvetűen kisgazdapárti kötűdűsű nagygazdák nem is igazán kívántak nagy számban belépni a kommunista pártba. A már lezajlott politikai tisztogatások után ez a döntés sokkal inkább a párt vezetésének félelmeiről, a párt szilárd egységének megteremtése felett érzett aggodalmáról szűlt.

A politikai korlátozásokat tekintve a gazdaelit számára ugyanakkor jóval nagyobb fenyegetést hordozott magában a Magyar Fűggetlenségi Nűpfront (MFN) február 1-jei megalakulása, két szempontból is. A szervezet már a nyilatkozatában meglehetősen kemény hangnembben, egyértelműen állást foglalt az ellenségnek minűsített társadalmi csoportokkal szemben vívott harc kérdésében:

„Szűksűges, hogy kűzűs erűvel harcoljűnk a kizsákmányolű osztályok és maradványaik reakciűs tűrekvűsei ellen; semmisűtsűk meg a nagybirtokos és nagytűkűs,

²⁰ Czetz 2012: 196; Koltai 2018: 87–89.

²¹ Kovács István ekkor a Kűzponti Szervezűsi és Instruktor Osztályt irányította, valamint a KV Szervezű Bizottságának is tagja, helyettes vezetűje, majd vezetűje volt. Részletes életrajzot lásd: Nemzeti Emlűkezet Bizottsága. Tudástár. Pártvezetűk. Kovács István. <https://neb.hu/asset/phpzHXUM8.pdf> – utolsű letűltés: 2023. szeptember 22.

²² MNL OL M-KS 276. f. 52. cs. 5. ő. e. Az MDP KV űlése, 1949. március 5–6.

²³ A témát a KV a 2. napirendi pontkűnt, *A tagfelvétel szabályzása* cím alatt tárgyalta. MNL OL M-KS 276. f. 52. cs. 7. ő. e. Az MDP KV űlése, 1949. május 31. A jelzet határozat a levűltári iratanyagban nem található, a *Szabad Nűp* ugyanakkor kűzűlte. *Szabad Nűp* 1949. jűnius 1. 3.

valamint a velük szövetkezett kulák és klerikális reakciót, közös erővel védjük népi demokráciánk nagy vívmányait, népünk békéjét...”²⁴

Az elvi kinyilatkoztatáson túl viszont a falusi társadalmat – és benne a gazdaelitet – közvetlenül érintette, hogy az MFN létrejöttét követően megszűntek a háború után alakult nemzeti bizottságok, és helyükbe a Népfront helyi szervei, a népi bizottságok léptek. Ennek jelentősége döntően abban állt, hogy míg a nemzeti bizottságokban nagyobb számban vettek részt nagygazdák is, addig a népi bizottságok soraiba már csak az MDP vidéki bázisát adó paraszti csoportok tagjai kerülhettek be. Sőt, a népi bizottságok a kulákelleses politikában is szerepet kaptak. A *Szabad Nép* március 10-ei száma ismertet is egy súlyos következményekkel járó, kiskunfélegyházi esetet: „Tarjányi Pál, akinek 148 holdja volt és Udvardi Sándor 65 holdas kulák, nem teljesítették beszolgáltatási kötelezettségüket és földjüket nem művelték. A népi bizottság javaslatára a termelés további biztosítása érdekében birtokaikat elkobozták.”²⁵ A népi bizottságoktól tehát, hasonlóan a helyi párt- és állami szervekhez, elvárták a szabotázsok leleplezésében való aktív közreműködést, vagyis az ellenségnek minősülő kulákokkal szembeni fellépést. Így tehát az ellehetetlenülő politikai pártok után a gazdaelit a helyi irányítás még meglévő szervéből is kiszorult. A kör majd az 1950 októberében lezajló tanácsi választásokkal zárul be teljesen, hiszen a szovjet minta szerint új alapokra helyezett közigazgatásban már nem lehetett helyük a korábban a helyi ügyek irányításában aktívan részt vállaló nagygazdáknak.

Az MDP vidéki tömegbázisának biztosításában a helyi pártszervezetek mellett kiemelt szerepet szántak az egységes falusi tömegszervezetnek, a Dolgozó Parasztok és Földmunkások Országos Szövetségének (DÉFOSZ). Ennek alakuló kongresszusát 1948. december 18-án tartották, ezt követően országsszerte 1949 januárjában zajlott le a helyi szervezetek létrehozása.²⁶ A DÉFOSZ-nak azért is tulajdonítottak óriási jelentőséget, mert a falusi osztályharcban nagy szerepet szántak neki. A korábban meglévő tömegszervezetek, az Újjonnan Földhözjutottak Országos Szövetsége és a Földmunkások és Kisbirtokosok Országos Szövetsége ugyanis csupán a kisparasztság bizonyos csoportjait tömörítették, a két szervezet összeolvadásával létrehozott DÉFOSZ-ba viszont mindenképpen be akarták vonni a középparasztságot is. A DÉFOSZ-ban tehát a hatalom képviselői a vidék szocialista átalakításának egyik fontos pillérét látták, amely „a földmunkásság, a dolgozó kis- és középbirtokos parasztság hatalmas és megbonthatatlan egységfrontja a falu kizsákmányoló, kulák erőivel szemben”.²⁷ Miközben

²⁴ A Magyar Függetlenségi Népfront nyilatkozata. Balogh (szerk.) 1986: 50–55. Lásd még: *Szabad Nép* 1949. február 1. címlap.

²⁵ *Szabad Nép* 1949. március 10. 2.

²⁶ *Szabad Nép* 1948. december 18. címlap. Lásd még Filmhíradók online. Parasztkongresszus a Parlamentben. 1948. december, <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=6989> – utolsó letöltés: 2023. augusztus 14.

²⁷ *Szabad Nép* 1949. január 4. címlap.

mindent megtettek azért, hogy az új tömegszervezet a középparasztságot is sorraiban tudhassa, addig annak érdekében is mindent elkövettek, hogy a kuláknak minősített gazdákat távol tartsák tőle. A vidéki szervezetek alakuló közgyűlésein állandó éberségre intették a kis- és középparasztságot a hatalom szerint oda befurakodni akaró kulákok miatt. A pártvezetés úgy vélte ugyanis, hogy a megelőző időszak korlátozásai miatt a pozícióit veszítő „kulákság” elszánt küzdelemmel igyekszik védeni magát, és a középparasztokat felhasználva akar a DÉFOSZ helyi vezetőségébe beférkőzni, s onnan építkezve visszaszerezni elvesztett politikai és társadalmi befolyását. A DÉFOSZ-t övező propagandában nagy teret kapott annak hangsúlyozása, hogy a szövetség nem csupán tömegszervezet, hanem a kizsákmányolókkal, a kulákokkal szembeni érdekvédelmi szerv is, amely oltalmat nyújt a vidéki munkavállalóknak.

Noha a pártvezetés a DÉFOSZ-nak is fontos szerepet szánt a szövetkezeti mozgalom fejlesztésében, még inkább így volt ez az 1947. évi szövetkezeti törvénnyel életre hívott Magyar Országos Szövetkezeti Központ (MOSZK) esetében.²⁸ Már 1949 elején megkezdődött a legnagyobb „reakciós fészeknek” tekintett Hangya szövetkezetek²⁹ beolvasztása a földműves-szövetkezetekbe. A MOSZK feladata lett a tisztújító és fúziós közgyűlések lebonyolítása, illetve ennek során a megalakuló „falusi szövetkezeteknek a kulák és egyéb kizsákmányoló elemektől való megtisztítása”.³⁰

A Hangya felszámolása a kuláknak bélyegzett nagygazdák gazdasági mozgásterének további beszűkítéseként értelmezhető. Azt, hogy a hatalom számára mit is jelentett egy újabb „kulákbástya” felszámolása, jól illusztrálják az országban ezredikként Lepsényben megtartott fúziós közgyűlésről szóló híradások. Az eseményről nem csupán az írott sajtó számolt be,³¹ hanem – hangsúlyozva a jelentőségét –, a filmhíradó is megörökítette, igen hatásos beszámoló kíséretében. Miközben a filmkockákon az látható, hogy a szövetkezet épületének faláról éppen leverik a Hangya felirat betűit, majd felteszik az új „Földművesszövetkezet” táblát, a narrátor igazolja az események jogos voltát. Elmondja, hogy egy 140 holdas kulák vezette a csupán már „álszövetkezetnek” nevezhető Hangyát, mely most „helyét átadja a dolgozó parasztnak és mintagazdák vezetése alatt álló

²⁸ A Magyar Országos Szövetkezeti Központ nem sokkal a választásokat követően megszűnt, helyébe a szövetkezeti mozgalom összefogását ellátó új szerv, a Szövetkezetek Országos Szövetsége lépett. 4049/1949. Korm. sz. r. 1949. május 22. A vezető személyében változás nem történt, mindkettő élén Dégen Imre állt.

²⁹ A Hangya egy olyan szövetkezeti hálózat volt, amelynek első szervezete 1898-ban gróf Károlyi Sándor kezdeményezésére jött létre. A Hangya Termelő-Értékesítő és Fogyasztási Szövetkezet hálózata a 20. század első felében dinamikusan fejlődött, majd 1947-ben államosították, 1949-ben pedig nevében is teljesen megszüntették.

³⁰ *Szabad Nép* 1949. január 16. 2.

³¹ *Szabad Nép* 1949. február 8. 7. A cikkhez fotó is tartozik, amelyen a Hangya betűit verik le a szövetkezet épületének faláról.

földműves-szövetkezetnek”.³² A fúziós gyűlésen Keresztes Mihály³³ tartott beszédet, aki pár nappal később aztán a szövetkezetesítés terén, valamint a Hangya felszámolásában elért eredményekről a *Szabad Nép* február 12-ei számában írt vezércikket. Ebben kiemelte, hogy a „szövetkezetek vezetése a közgyűlések határozatai következtében a dolgozó parasztság kezébe került. A múltból jól ismert Hangya 2000 szövetkezeti vezetője közül több, mint 1300 a falu kizsákmányolói, a nagybirtokos, kulák és egyházi reakció táborából került ki”.³⁴

Március folyamán a már 1947-ben felállított Országos Szövetkezeti Hitelintézet³⁵ (OSZH) felügyelete alatt működő hitelszövetkezetekből is megkezdődött az ún. kuláknak minősített gazdák kirekesztése. Miként a *Szabad Nép* fogalmazott, a „tisztogatás bevezetőjeként” az OSZH Kecskeméten tartott értekezletet, amelyen beszédet mondott Keresztes Mihály. A miniszterhelyettes leszögezte, „ahogy nem engedhetjük meg, hogy a termelőszövetkezeti-csoportokban, a DÉ-FOSZ-ban vagy a földműves-szövetkezetben kulákok legyenek, a hitelszövetkezetekből is – mégpedig nemcsak a vezetőségből, hanem a tagságból is – eltávolítjuk a kulákokat, a kizsákmányoló elemeket”. A lap természetesen olyan, az értekezleten elhangzott hozzászólásokat idézett, amelyek mind a nagygazdák kizárásának jogosságát támasztják alá, így például tipikus az a vád, mely szerint a hitelszövetkezetekbe befurakodott kulákok a kihelyezett hiteleket spekulációs célra használták fel.³⁶

A hatalomnak ugyanakkor a hitelezésről is nagyon határozott, a mezőgazdaság szocialista átalakítását elősegítő elképzelései voltak. Legfőbb célnak a termelőcsoportok, illetve a szövetkezeti mozgalomba bekapcsolódó parasztok támogatását tartották, de a szövetkezeten kívül maradt kisparasztság bizalmát is úgy kívánták megnyerni, hogy részükre termelési, állattenyésztési, továbbá falusi házépítési hiteleket biztosítottak, de adtak kölcsönöket gyümölcsstelepfítésre, talajjavításra és kisépek vásárlására is. Az „osztálypolitikát” tehát a pénzügyi támogatásokban is következetesen érvényre juttatták, és ez nemcsak az egyes társadalmi csoportok számára kihelyezhető hitelekben, hanem a kamatok mértékében is megmutatkozott. Ezzel a hitelezési gyakorlattal pedig azt próbálták elérni, hogy az „előre vigye a szövetkezeti mozgalmat és minél közelebb hozza ahhoz a dolgozó parasztságot”.³⁷

Miközben a kuláknak minősítettekkel szemben egyre-másra hozták a különféle korlátozó intézkedéseket, a párt a hitelek mellett különféle egyéb

³² Filmhíradók online. Lepsény [az ezredik szövetkezeti gyűlés] 1949. február. <https://filmhiradok-online.hu/watch.php?id=7041> – utolsó letöltés: 2023. szeptember 25.

³³ Keresztes Mihály (Orosháza, 1902. január 15. – Budapest, 1984. november 7.) 1948. január és 1953. augusztus között a földművelésügyi miniszter első helyettese. Életrajza: Történelmi Tár. Névtár. Életrajzok. Keresztes Mihály. https://www.tortnelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=4626&catid=74:k&Itemid=67 – utolsó letöltés: 2023. szeptember 25.

³⁴ *Szabad Nép* 1949. február 12. címlap.

³⁵ 8600/1947. Korm. sz. r. 1947. június 26.

³⁶ *Szabad Nép* 1949. március 29. 3.

³⁷ *Szabad Nép* 1949. március 29. 3.

kedvezményekkel is igyekezett megnyerni agrárpolitikájának a kisparaszságot. Ilyen volt például a propagandában egyértelműen sikertörténetként bemutatott szerződéses termeltetés. Az ekkorra már jelentősen túlszabályozott agráriumban az állam oly módon is próbálta növelni a termelési kedvet, hogy az egyes növényfajtákon belül meghatározott nagyságú területre előre lehetett szerződni a termesztésre. Erre természetesen külön hitelkeretet és egyéb kedvezményeket is biztosítottak, valamint a felvásárlást is garantálták. A mezőgazdasági művelés alatt álló, mintegy 9 millió kh-ból 1949 tavaszán 800 000 kh-on, tehát kevesebb, mint az összterület 10%-án folyt szerződéses termeltetés. Jelentőségét ugyanakkor azzal is hangsúlyozni akarták, hogy kiemelték: „szerződést csak dolgozó parasztokkal lehet kötni, kulákokkal egyáltalán nem”.³⁸

A kirekesztés és a hátrányos megkülönböztetés hasonlóképp érvényesült az ekkor már működő gépállomások nyújtotta szolgáltatások igénybevétele esetén is. Míg a kisparaszságnak kedvezményeket adtak a gépállomási díjakból, addig a kuláknak minősítettek nem vehették igénybe a gépállomások traktorjait. Ez az eljárás a leginkább azért mondható visszásnak, mert az első gépállomásokat éppen a nagygazdáktól elvett gépekből hozták létre, akik ennek ellenére még azt sem tehették meg, hogy azokkal a traktorokkal dolgoztathassanak pénzért, amelyek néhány hónapja még az ő tulajdonukban voltak.

Noha a munkaverseny-mozgalom elsősorban az ipar területén vált általánossá, azt a mezőgazdaságban is próbálták minél szélesebb körben alkalmazni, a tervteljesítés katalizátoraként. A legnagyobb horderejű versenyek a beszolgáltatás teljesítéséhez kapcsolódtak, de indultak versenyek a szántási vagy vetési tervteljesítése érdekében is.³⁹ Az 1949 tavaszán szervezett, ún. termelési versenyek elsődleges célja a tavaszi munkák elvégzésére irányult, de miként az Erdei Mihály⁴⁰, a DÉFOSZ alelnöke szavaiból is kiderül, sokkal átfogóbb tartalommal töltötték meg azt: „célja mezőgazdasági termelésünk mennyiségi és minőségi javítása. A termelési verseny célja továbbá a dolgozó parasztság mozgósítása a kulákok ellen, a szocialista termelési módra való áttérés elősegítése, a termelő és falusi általános szövetkezetek kifejlesztése.”⁴¹

Miként az a *Szabad Nép* egyik cikkében is olvasható – „a tavaszi terv nem csak a mezőgazdasági termelés, hanem a kulák elleni harc terve is” –, a versenyek messze túlmutattak a termelés növelésén, indításukkal egyben a párt agrár- és társadalompolitikai célkitűzéseinek megvalósítására is mozgósítani akarták.⁴² Mindamelllett, hogy a tervteljesítés érdekében a versenyeket elengedhetetlennek tartották, a több és jobb termelésre való ösztönzés, illetve az egyének várható

³⁸ *Szabad Nép* 1949. január 23. 4.

³⁹ A mezőgazdasági versenyekről részletesebben lásd: Tóth 2010.

⁴⁰ Erdei Mihály 1948. december – 1952. január között töltötte be a DÉFOSZ alelnöki tisztét. Nemzeti Emlékezet Bizottsága. Tudástár. Pártvezetők. Erdei Mihály. <https://neb.hu/asset/phpwM6cPq.pdf> – utolsó letöltés: 2023. szeptember 27.

⁴¹ *Szabad Nép* 1949. február 16. 2.

⁴² *Szabad Nép* 1949. március 3. címlap.

gyarapodása miatt egyúttal a kapitalizálódás veszélyét is látták bennük. Ezért elsősorban nem az egyéni, hanem a tömegversenyeket szorgalmazták, a kuláknak minősített gazdáknak pedig nem is engedélyezték az azokban való részvételt. Látható tehát, hogy a pártnak a vidéki társadalmat érintő, szinte minden rendelkezésében benne rejtett a lenini elvek mentén a kisparasztság bizalmának megtartására, a középparasztság bizalmának megszerzésére, valamint a kuláknak minősítettek további korlátozására irányuló törekvése.

„KULÁKJELLEM” PROPAGANDASZEMMEL

Mivel az 1948 júniusában⁴³ kivetett mezőgazdaság-fejlesztési járulékot már a bevezetésétől kezdve „kulákadónak” is nevezték, azokat a gazdákat, akiket ezzel az adónemmel sújtottak, szinte automatikusan kuláknak is minősítették. Amint arról szó esett, a járulékot ugyanakkor annak kellett fizetnie, akinek földterülete a 15 kh-at, vagy értékét tekintve a 150 aranykoronát meghaladta. Emiatt a 15–25 kh-as középparasztnak közül is sokakat kulákként kezeltek. A hatalom szempontjából komoly problémát jelentett, hogy így a kollektivizálásnak megnyerni kívánt középparasztságot a helyi hatóságok összemosták az ellenségnek minősített kulákokkal. Meglehetősen ellentmondásos helyzetet idézett elő, hogy valójában egészen 1949 júniusáig nem volt egyértelműen meghatározva, pontosan milyen ismérvek alapján, kik számítanak ténylegesen kuláknak. A Gerő Ernő irányította MDP KV Mezőgazdasági és Szövetkezetpolitikai Bizottság⁴⁴ által a KV Titkársága számára készített előterjesztés a probléma lényegi elemére rámutatva így fogalmazott:

„Szükségesnek látjuk, hogy a jövőben minden intézkedésünkben és rendeletünkben olyan egységes kulákhatárt húzzunk meg, amely viszonylag legjobban megfelel országosan is a politikai határnak, tehát a tényleges kulákok túlnyomó része kuláknak számít és a tényleges középparasztnak túlnyomó része középparasztnak számít a határ megvonásával.”⁴⁵

Az idézett szövegrészlet alapján látható tehát, hogy a kulák kategória meghatározásában megfigyelhető volt az ún. politikai határ fogalma. Ahhoz, hogy ez pontosan mit, illetve mekkora földterületet takart, fontos támpontot ad Kádár János beszéde, mely a Belügyminisztérium Politikai Kollégiumának 1948. december 13-ai ülésén megtartott eligazításon hangzott el, és amelyben Kádár a „kulákhatárt” a 25

⁴³ 7090/1948. Korm. sz. r. 1948. június 27.

⁴⁴ A bizottság feladata lett a kuláknak bélyegzett gazdákra vonatkozó korlátozó intézkedések, a kollektivizálást és a mezőgazdasági termelést meghatározó rendszabályok kidolgozása, a tagosítási tervek előkészítése, de ez a bizottság felügyelte a Földművelésügyi Minisztériumot is. Varga 2014: 65.

⁴⁵ MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 45. ő. e. Az MDP KV Titkárságának ülése, 1949. május 25.

kh-ban jelölte meg. Hozzátette azonban, hogy meglátása szerint az az értelmezés, mely szerint az ennél nagyobb gazdasággal rendelkező gazda számítana egyértelműen kuláknak, nem pontos. Úgy vélte ugyanis, hogy a kérdés eldöntésében sokkal inkább mérvadó az, hogy ha valaki rendszeresen bérmunkát vesz igénybe. Ez alapján a kulák fogalma is rendkívül egyszerű, vagyis a lenini meghatározásokat szem előtt tartva Kádár egyenlőségelet tett a kulák és a bérmunkát igénybe vevő, azaz a kizsákmányolónak minősített személyek közé.⁴⁶

A „Ki a kulák?” kérdésében, és ezzel szoros összefüggésben a fent említett politikai határ fogalmának tisztázásában mérföldkönek tekinthető Rákosi Mátyásnak az MDP KV 1949. március 5–6-i ülésén elmondott beszéde, amelyben hangsúlyozta, hogy „mi kulákoknak általában a 25 holdnál nagyobb birtokkal rendelkezőket tekintjük”.⁴⁷ Noha jogszabály ezt a mértéket ekkor még nem rögzítette, így a 25 kh valóban csak politikai értelemben vett határt jelenthetett, a pártvezér kinyilatkoztatása lényegében mégis megkérdőjelezhetetlen iránymutatásnak számított.

A májusi választásokat megelőző időszakot, pontosabban 1949 első negyedét, az előző évben megkezdett korlátozó politika folytatása mellett a propagandában egyértelműen a „Ki a kulák?” kérdésének társadalmi tudatosítása, a kulákoknak kikiáltottakkal szembeni ellenszenv felkeltése, mélyítése jellemezte. Az év első hónapjaiban a stigmatizálás számos, gyakran igen terjedelmes újságcikkben tematizálódott. Ezek célja annak tudatosítása volt, hogy ki is a kulák, illetve milyen ember ő, és miért számít ellenségnek. A legtöbb ilyen publikáció a pártvezetők beszédeinek írott változata, de ezek mellett egyes politikusoktól származó cikkek, valamint a *Szabad Nép* újságírói közül elsősorban Lőcsei Pál⁴⁸ munkái tekinthetők a kérdéskört illető legfontosabb forrásoknak.

Miként az Kádár fentebb idézett beszédéből is egyértelműen kirajzolódik, a kulák legfőbb ismérvének a tulajdonában lévő földterület mellett azt tekintették, hogy alkalmaz-e bérmunkást. Utóbbi esetben nemcsak a kizsákmányolók közé tartozott, hanem általában a cselédnyúzó jelzővel is megbélyegezték. A propaganda fontos eleme volt az a fajta újságcikk, amelyik a cselédek mostoha sorsát mutatta be. Ezzel nemcsak arra nyílt mód, hogy a munkásait embertelen körülmények között dolgoztató kulákok személyéhez megannyi rossz tulajdonságot lehessen kötni,

⁴⁶ Hantó 2010: 51.

⁴⁷ Pártunk feladatai. Beszéd és zárszó az MDP Központi Vezetőségének 1949. március 5–6-i ülésén. Rákosi 1949: 165.

⁴⁸ Lőcsei Pál (1922. január 21. – 2007. május 16.) újságírói pályafutását a *Viharsarok*nál kezdte 1945-ben, majd 1947-től a *Szabad Nép* munkatársa, rovatvezetője lett, de 1954-ben a politikai vezetés bírálata miatt eltávolították a laptól, 1955-ben pedig csatlakozott a Nagy Imre körül kialakult pártellenzékhez. Részletes életrajzot lásd: 1956-os Intézet. Online tartalomszolgáltatás. Magyarország 1953–63. Életrajzok. Lőcsei Pál. <http://www.rev.hu/sulinet56/online/szerviz/kislex/biograf/locsei.htm> – utolsó letöltés: 2023. szeptember 25. Néhány példa Lőcsei Pál *Szabad Nép*ben megjelent cikkeiből: Ki a kulák? 1949. január 7. 5.; Az elmélet napi kérdései: A párt hármas feladata a falusi osztályharcban. 1949. március 27. 7.; Még egyszer arról: ki a kulák. 1949. április 3. 8.

hanem arra is, hogy a kizsákmányoló nagygazdák viselkedésével szembeállítva bemutatthassa, hogyan védi meg a párt a kiszolgáltatott, kizsigerelt cselédeket. Ebből a megközelítésből elmondható, hogy a párt védelmező funkcióját az 1949 januárjában már országos szinten is kiépülő DÉFOSZ közvetítette az agrártársadalom felé, ezért is voltak fontosak a megalakulását beharangozó cikkek.

A kulákokkal szembeni ellenszenv felkeltéséhez az 1949 telére kialakult rossz közellátás témáját is felhasználták. A sajtóban elsősorban a hús- és zsírellátási zavarokat emelték ki, azt hangsúlyozva, hogy – miként február végén Kádár az MDP rendőrségi konferenciáján fogalmazott – „ebben a kulák keze van”.⁴⁹ A hírekben egyre-másra lehetett olvasni, hogy amíg a város és a falu dolgozói nem jutnak megfelelő mennyiségű sertéshúshoz és zsírhoz, addig a kulákoknál mindenhol ugyanaz tapasztalható: „Agyonzsúfolt kamrák, füstölők, teli sonkával, zsíros hordókkal, óriási szalonnatáblákkal.”⁵⁰

A közellátási gondokat főként három, a kulákokhoz köthető okkal magyarázták. Először is a zsírbeszolgáltatás nem teljesítésével, illetve azzal, hogy ha még be is adja a nagygazda az előírt zsírmennyiséget, sok esetben az használhatatlan, mert a híradások szerint krumplit, homokot, vasat vagy téglát tesznek a zsírba. A másik két ok a sertéstenyésztéshez kötődött. A hitelszövetkezetek erre is támogatást adtak, de a vádak szerint a kulákok a kihelyezett hiteleket nem a disznók nevelésére, hanem saját céljaikra használták, elsikkasztották vagy egyéb módon visszaéltek a kapott összegekkel. Pontosabban ezekre hivatkozva vádolták meg és zárták ki őket a hitelszövetkezetekből. A sertéstartáshoz kötődő másik vád pedig az volt, hogy még ha hizlalnak is elég állatot, a hús, illetve a zsír akkor sem kerülhet a munkások, dolgozók asztalára, mert a kulákok azt feketén levágják vagy „elfeketézik”. A hatalom által folytatott bűnbakképzés tehát egyértelműen a közellátás vélt vagy valós problémáinak hangoztatásával volt leginkább tematizálható.⁵¹

A pártvezetés kiemelten kezelte a tavaszi mezőgazdasági munkákat is, hiszen azokhoz kötődően több olyan új politikai cél megvalósítását tűzték ki, amelyeket csak az ellenségnek kikiáltott kulákok tevékenységének korlátozása árán vihettek végbe. Ebből adódóan nem meglepő, hogy Keresztes Mihály miniszterhelyettes a *Szabad Nép* március 20-i számában, a *Fel a tavaszi mezőgazdasági munkára!* című írásában „a falusi osztályharc egyik legfőbb csatateré”-ként jellemezte a termelést, így annak szerves részeként a tavaszi munkálatokat is.⁵² Nem csupán önmagában és konkrétan a tervteljesítésre irányuló talajmunkák miatt tartották azt az egyik legfőbb ütközőterepnek, hanem a munkálatok elvégzésének mikéntje miatt is. Igen fontos volt, hogy milyen keretek között történik a művelés: egyéni vagy társas módon, kötöttek-e az adott vetésterületre a kis-és középparasztok szerződést, illetve verseny formájában zajlik-e a munka? Csupa olyan feltétel, amelynek meglétét a hatalom elvárta legfőbb paraszti szövetségeseitől, és egyben

⁴⁹ *Szabad Nép* 1949. február 27. 2.

⁵⁰ *Szabad Nép* 1949. február 15. 3.

⁵¹ Gyarmati 2012: 18–26.

⁵² *Szabad Nép* 1949. március 20. 3.

csupa olyan terület, ahonnan kizárta a kulákokat. Éppen ezért a fenti agrárpolitikai célkitűzések minden mozzanatába belelátta és láttatni akarta az ellenséget: a tavaszi munkákat szabotáló, a szövetkezetekbe befurakodó és azokat bomlasztó és rémhíreket terjesztő kulákokat.

Azok a gazdag parasztságra vonatkozó sztereotípiák tehát, amelyek a Rákosi-korszak egészét végigkísérték, már 1949 első negyedévében is egyértelműen jelen voltak a közbeszédben. Az, hogy ezek közül melyik kapott nagyobb hangsúlyt, azon múlt, hogy éppen milyen aktuális politikai cél került a párt elképzelésének fókuszába, vagy hogy a társadalom mely területein mutatkozott éppen komolyabb probléma. Mindezzel együtt az ellenség, a „bűnbakkulákok” megregulálására már készenlétben állt az a hatalmi arzenál is, amellyel a különféle vétségeknek minősített cselekedeteket megtorolták. Mivel az eddigiekben elemzett időkeret, 1949 első három hónapja nagyobb részben még a téli időszakra esik, ezért ekkor a „feketevágó kulák” alakja került a propagandagépezet középpontjába, és az is figyelemmel kísérhető, hogy milyen módon szankcionálták a közellátás kártevőinek kikiáltott nagygazdákat.

A MEGTORLÁS MEGJELENÍTÉSE A SZABAD NÉPBN

A valójában a túlélési stratégiák részeként felfogható feketevágások⁵³ ellen a hatalom átfogó hadjáratot indított. Az esetek felderítésébe ugyan a közellátási hatóságok mellett az MFN megalakulása után a népi bizottságok is bekapcsolódtak, de a feladat döntően a rendvédelmi szervekre hárult. A rendőrség január második felében 24 órás razziákat tartott,⁵⁴ február közepétől pedig már az államvédelmi szervek is bekapcsolódtak az ellenőrzésbe, és országos razziákat végeztek.⁵⁵ Ezekről, elrettentő céllal számadatokkal illusztrált beszámolókat közölt a *Szabad Nép*. Egy február eleji cikk szerint januárban összesen 390 feketevágót lepleztek le,⁵⁶ ám a hatóságok sorozatos fellépésének következtében a lap később már egyre növekvő számokról tudósított. A közlések szerint februártól kezdve jellemzően hetente a 800-at is meghaladták a feketevágások, a február végéig terjedő időszakra vonatkozó, összesített adat alapján pedig 4395 elkövetőt lepleztek le a hatóságok.⁵⁷

A párt központi lapja ugyanakkor nemcsak az esetek számáról, hanem a kiszabott büntetésekről is tudósított. A közellátás veszélyeztetésének vétségével induló eljárások végeredményeként kezdetben az elkövetőket csak párszáz forintos pénzbüntetésekkel szankcionálták. Később azonban a hatóságok úgy vélték viszont, hogy ezek az ítéletek nem bírnak elegendő elrettentő erővel, és csak

⁵³ A sertések vágására a helyi hatóságoktól minden esetben engedélyt kellett kérni. Mindazok, akik ezt elmulasztották, feketevágóknak minősültek.

⁵⁴ *Szabad Nép* 1949. január 23. 3.

⁵⁵ *Szabad Nép* 1949. február 15. 3.

⁵⁶ *Szabad Nép* 1949. február 4. 7.

⁵⁷ *Szabad Nép* 1949. március 9. 5.

elősegítik a feketevágások további terjedését. Fontosnak tartották, hogy olyan ítéletek szülessenek, amelyek a megfelelő súlyú büntetés kiszabása révén eredményesen tartják vissza a gazdákat a feketevágásoktól. Meg kell azonban jegyezni azt is, hogy a feketevágók között nemcsak a kuláknak titulált gazdák, hanem kis- és középparasztok is voltak. Jóval kisebb számban ugyan, de velük szemben is indítottak eljárásokat, ugyanakkor a kuláknak minősítettekhez képest mindig enyhébb büntetést kaptak, hiszen az osztályszempontokat az ítélezésben is érvényre kellett juttatni.⁵⁸ A szigorúbb eljárások érdekében az Igazságügyminisztérium már február elején körendeletet adott ki.⁵⁹

A *Szabad Népet* lapozva szembesülhetünk ennek a döntésnek a következményeivel, hiszen a perekről szóló cikkeket olvasva a súlyosbodó ítéletek nyomán követhetők az újság hasábjain. Az ítéletkivonatokat egy-egy hosszabb írásban vagy akár önállóan ismertető újságcikkek sokkal inkább szolgálták az emberek megfélemlítését, mint a feketevágókra vonatkozóan nyilvánosságra hozott puszta számadatok ismertetése. Ezekben ugyanis rendszerint közölték a vétkesnek minősített gazdák nevét, lakhelyét, továbbá azt is, hogy mekkora földterülettel rendelkeznek. A felsorolt adatok mellett csupán a felrótt bűn tényét és az érte kiszabott büntetés mértékét tüntették fel.⁶⁰ Jó példa erre egy, a lapba március 9-én bekerült eset:

„Osvárt István 118 holdas gyöngyöstarjáni kulákot engedély nélküli sertésvágásért héthónapi börtönre, 2000 forint vagyoni elégtétel megfizetésére, öthónapi politikai és hivatali jogvesztésre, 600 forint mellékbüntetésre és községéből hathónapi kitiltásra ítélte. Elrendelték, hogy az ítéletet dobszó útján közhírré tegyék.”⁶¹

A szigorításokat követően egy március 23-ai cikkben elégedetten állapítják meg a következőket:

„[A]z erélyes hatósági intézkedések nem maradtak hatástalanok: ennek eredménye az, hogy helyenként a zsírbeszolgáltatás teljesítése lényegesen javult, megritkultak a feketevágások. Fontos szerepe van ebben az olyan szigorú ítéleteknek, amelyek például Baján Illés Péterre 10 év, Székesfehérvárott L. Kiss Károlyra másfél év, Budapesten Rig Pálra két év börtönbüntetést róttak.”⁶²

A választási kampányt néhány nappal megelőzően, március 26-án is katonás rendben sorakoztatta fel egy rövid cikkben a *Szabad Népet* a feketevágókat és büntetéseiket. A lap jellemzően nyolc hónap és egy év közötti börtönbüntetés, valamint döntően 1000 forintos pénzbírság kiszabásáról számol be a Pestvidéki

⁵⁸ Tóth 2011: 124–145.

⁵⁹ *Szabad Népet* 1949. február 9. 7.

⁶⁰ Részletesebben lásd: Tóth 2018.

⁶¹ *Szabad Népet* 1949. március 9. 5.

⁶² *Szabad Népet* 1949. március 23. 5.

Tűrvényszék által elítelt kulákok kapcsán.⁶³ Nagyon ritkán, de internálási határozatok ismertetése is bekerűlt a lapba: „A Sopron megyei Osliban Csikűs János 100 holdas kulák az 50 kilű dűzsmazsírba 9 kilű burgonyát kevert, és ezzel a közellátást súlyosan megkárosította. Internálták.”⁶⁴ Az egyszerű mondatból átűtű erővel árad a megfűlemlítés szándéka, valamint mutatja a hatalomnak a kulákokkal szemben képviselt, eltűkelt politikai álláspontját.

Jűl érzekelhető, hogy 1949 első hónapjaiban a sajtű ontotta magából a kulákokkal szembeni politikai megnyilvánulásokat, amelyek egyértelműen az 1948 második felében megkezdett korlátozű politika folytatásáról szűltak. A közvéleményt igyekeztek meggyűzni a párt fellépésének jogosságáról, miként az Donáth Ferenc egyik mondatából is jűl kivehető: „a kulák elkeseredetten védű pozíciűit és támad is”.⁶⁵

A rideg valűság természetesen sokkal súlyosabb volt a sajtű által festett, a megfűlemlítés légkűrét megteremtű, illetve azt fenntartű kűpnél. Egy 1949. március elején kelt állambiztonsági jelentésből egyértelműen kitűnik, hogy már akkor is létezett az a „kulákverű” államvédelmi csoport, amelyik rettegésben tartotta a vidéki Magyarországot. Arra nézve, hogy a hatalom részéről mekkora igény volt erre az alakulatra, kellű bizonyíték Péter Gábornak a különleges csoport munkájával kapcsolatban tett nyilatkozata, mely szerint „a munka igen nehéz, és valószínűleg két ilyen csoportra lesz szűksűg”.⁶⁶

Még árnyaltabb képet kaphatunk a választás elűtti idűszakról, ha megnézzűk, hogyan tematizálódott ez a kűrdés egy megyei pártbizottság szintjén, ennek ugyanis meghatározű szerepe volt abban, hogy a központi rendelkezéseket miként hajtják végre. Pest megyében egy március közepén megtartott megyei pártbizottsági ülésen a falusi osztályharc volt az egyik fontos téma. A nagygazdákat támadű politika meghatározű kűrdései nem csupán a sajtűból ismert fordulatok szintjén kerültek szűba, hanem a dermesztű valűságot sokkal inkább tűkrűzű, a mindennapi életben ténylegesen véghez vitt gyakorlati problémákon keresztül is. Az ülés résztvevűi többek között arról tárgyaltak, hogy milyen intézkedésekkel lehet és kell „nyugtalanítani a kulákokat”, milyen módszereket alkalmazzanak ellenűk rendészeti vonalon. Sebes Imre⁶⁷ megyei első titkár a kűvetkezűkre utasította a megyei apparátust:

„Ezzel kapcsolatban ki kell hangsűlyozni, hogy sokkal keményebb kezű politikát kell folytatni a kulákok ellen. Itten foglalkozhatnak az elvtársak azzal, hogy nincsen olyan messze az ország bármely terűlete, hogy az ÁVO [sic!] emberei meg ne

⁶³ *Szabad Nép* 1949. március 26. 4.

⁶⁴ *Szabad Nép* 1949. március 9. 5

⁶⁵ *Szabad Nép* 1949. február 4. 6.

⁶⁶ Müller 2018.

⁶⁷ Sebes Imre 1948. június – 1949. október között volt az MDP Pest Megyei Bizottsága első titkára. Életrajzát lásd: Párt-Állam-Párt. Sebes Imre. https://www.paap.hu/ords/f?p=2013:3:::NO:3:P3_PERSON_ID:47658 – utolsó letűltés: 2023. szeptember 25.

jelenjenek néhány óra alatt és össze ne szedjék a kulákokat, csak az a fontos, hogy amikor az ÁVO [sic!] kimegy és összeszedi a kulákokat, annak híre menjen az egész megyében.”⁶⁸

A pártvezetés részéről is történtek olyan megnyilvánulások, amelyek elismerték, hogy a kulákok elleni lépések közül ekkoriban már nem is egy „baloldali elhajlásnak” volt minősíthető. Vagyis tisztában voltak vele, hogy sok helyen már-már túlzónak nevezhető intézkedéseket tesznek. Ez persze alapvetően nem a „kuláksággal” szembeni bármiféle sajnálkozásból eredt, hanem sokkal inkább az afeletti aggodalomból, hogy ezzel megingathatják a megnyerni kívánt kis- és középparaszti réteg bizalmát.

A korlátozó politika mértékének hatását jelzik az ekkor már javában zajló földfelajánlások. A kuláknak minősített gazdák közül sokan ugyanis – végső elkeseredettségükben és szembesülve kilátástalan helyzetükkel –, nem láttak más kiutat, mint megszabadulni a létük alapját adó birtoktól. A hatalom nem is tudott minden esetben mit kezdeni ezekkel a földekkel, hiszen a szocialista szektor fejletlensége miatt nem tudták azokat hatékonyan megművelni, ezért is kezdett el megnőni a műveletlenül álló tartalékföldek területe. A hivatalos álláspont mégis az volt: „El kell fogadni a földeket, de addig is dolgoztatni a kulákkal, amíg nincs, aki átvegye.”⁶⁹

1949 márciusára a hatalom a párt- és közigazgatási vonalon, a jogszolgáltatási és rendészeti szervek, valamint természetesen a propaganda terén egyaránt teljes készségben állt ahhoz, hogy az akkorra már legfőbb ellenséggé váló vidéki gazdaelittel is leszámoljon. Átmeneti időre ugyan, de ezt a folyamatot megakasztotta az a titkársági határozat, amelyet nem véletlenül időzítettek éppen a választási kampány kezdetére.

A KAMPÁNY

A május 15-ei országgyűlési választásokra az MDP vezetése egy rövid, alig hat-hetes, ám annál nagyobb tudatossággal felépített kampánnyal készült. Az április elején induló kampány első szakasza húsvétig tartott. Ezt az első, előkészítő részt alapvetően a főbb szervezési munkákra, illetve az agitátorok képzésére szánták. A második szakaszt Rákosinak a budapesti Láng Gépgyárnál tartott nagygyűlésen elmondott beszéde nyitotta, amelyben többek között szólt a kulákgazdák elleni rendszabályok foganatosításáról: „A közellátásban a kulákok meglehetősen sikerrel játszották ki intézkedéseinket, ami sertéshús- és zsírhiányra vezetett. Mindjárt hozzátehetem, hogy az ellenrendszabályok folyamatban vannak és ezen a téren

⁶⁸ MNL PML XXXV.1.a. 1/6. ő. e. Az MDP Pest Megyei Pártbizottságának ülése, 1949. március 17.

⁶⁹ MNL PML XXXV.1.a. 1/6. ő. e. MDP Pest Megyei Pártbizottságának ülése, 1949. március 17.

is rendet teremtünk.”⁷⁰ A harmadik szakasz pedig a hatalmas népünnepéllé növesztett május 1-jével kezdődött, és a választás napjáig tartott, csúcspontja pedig Rákosi május 8-ai, celldömölki beszéde volt.

A kampányt alapvetően három fő kérdés mentén tematizálták: hangsúlyozni kellett a hároméves terv elért eredményeit, beszélni az ötéves terv nyújtotta várható fejlődésről, illetve a béke megővéséről az imperialistának kikiáltott Nyugattal szemben. A szavazatok megszerzése szempontjából a kommunisták számára a parasztság jelentette a legnagyobb bizonytalansági faktort, ezért a megnyerése érdekében óvatosan kellett megválasztani, hogy mi az, amiről lehet, és mi az, amiről csak érintőlegesen érdemes beszélni. Ez utóbbi témák közé tartozott a szövetkeztetés és a falusi gazdaelittel szembeni politika. Sőt, a parasztság megnyerése érdekében az állampárt vezetése ideiglenesen a kulákkellenes és a szövetkezeti propaganda felfüggesztéséről döntött. A KV Titkársága e tárgyban hozott határozata kimondta:

„[A párt] vidéki szervei [...] sorozatosan különböző hibákat követnek el a kulákokkal kapcsolatos politikánkban, és több esetben egy-egy községben átcúsznak a korlátozás politikájából a kulákok likvidálásának politikájába. Ezek a hibák súlyos zavarokat jelentenek Pártunk falusi munkájában, különösen most a választások előtt...”⁷¹

A vidéki politikában követendő elvekről tehát elég egyértelmű iránymutatást adott az MDP vezetése. Magát a határozatot természetesen a sajtóban nem lehetett nyilvánosságra hozni, de az irányváltást jelző, két egymással összefüggő cikk már április 6-án bekerülhetett a párt központi lapjába. Az egyik – *Rossz harc a jó ügyért* – már címében is jelzi a módosuló tendenciát. Tüzetesebben vizsgálva az írást, megállapítható, hogy tartalmában semmiben nem mond ellent az addig hangoztatott nézeteknek, hiszen a cikk megállapításai szerint a lényeg továbbra is az, hogy fel kell lépni a „basáskodó, uzsoráskodó, kizsákmányoló kulákok” ellen. Új elemként azonban fellép a nyílt, a kis- és középparasztság ellenérzését is kiváltható túlkapasok, az ún. „baloldali elhajlások” ellen. A cikk – az ideológiai mázat figyelmen kívül hagyva – ugyanis arról szól, hogy bizonyos nagymágocsi lakosok, akik ráadásul a párt tagjai, a környező tanyákon önkényeskedtek, és két nagygazdát is tetteleg bántalmaztak. A szentencia az üggyel kapcsolatban a következő: „Nem a törvények megsértésével kell harcolni, hanem ellenkezőleg, azzal, hogy a kulákkal vaskézzel megtartatjuk a törvényt.”⁷² A törvényt azonban a Magyar Dolgozók Pártjának vezetése írta, és továbbra sem változtatott rajta semmit sem.

A másik újságcikk már az ügy végkifejletéről számolt be: a Központi Ellenőrző Bizottság közleményeként tudatta az MDP határozatát, amely – a párt amolyan pilátusi kézmosásaként – kizárta soraiból az önkényeskedő nagymágocsiaikat: „Önkényes, a Párt politikájával összeegyeztethetetlen fellépésük alkalmas

⁷⁰ Rákosi 1949: 188–189.

⁷¹ MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 37. ő. e. Az MDP KV Titkárságának ülése, 1949. április 6.

⁷² *Szabad Nép* 1949. április 6. 3.

arra, hogy a parasztság az MDP falusi politikáját – ilyen felelőtlen egyéni akciók következtében – helytelenül értelmezze.⁷³

A kampány indításaként április 9-én egy aktívaértekezletet hívtak össze Pest megyében, és ennek keretében Szőnyi Tibor⁷⁴ tartott eligazítást. A KV Titkárság határozatának helyes értelmezését, a pártvezetés elvárását a korábban elkövetett túlkapások tükrében Szőnyi a következőkben próbálta megragadni, illetve azt a megyei apparátus számára érthetővé tenni: „nem csak itt a választásnál, hanem általában, de különösen most vigyázzunk és minden funkcionárius érezze magát felelősnek a maga területén, hogy ilyesmi ott elő ne fordulhasson”.⁷⁵ Szőnyi Tibor a sok esetben nem túl magas intelligenciával rendelkező megyei pártfunkcionáriusok kérdéseire higgadtan reagált és következetesen közvetítette a párt politikáját. Ennek ellenére a választásokat követő napon Rajk Lászlóval együtt őt is letartóztatták, majd a perben halálra is ítélték. Különös súlyt ad tehát Szőnyi itt elmondott szavainak az, hogy ez volt a letartóztatása előtti egyik utolsó megnyilvánulása, amely egyértelműen a párt iránti teljes elköteleződéséről tanúskodik.

A titkársági határozat teremtette új helyzet előtt a párt- és a közigazgatási apparátus egyaránt értetlenül állt. Jól érzékelteti ezt a Pest megyei viszonyokat vázoló Sebes Imre megszólalása is, hiszen a férfi szavaiból kiderül, hogy ott is „voltak önkényeskedések, de kirívó eset nem mutatkozott. Most a másik véglet kezd megmutatkozni, lejárnak elvtársaink és nem tesznek semmit a kulák ellen, hogy ne csináljanak hibát. Az ellen a kulák ellen, aki aktívan lép fel, erélyesen kell eljárni vele szemben”.⁷⁶ Még sarkosabban fogalmazott a témában az MDP Pest Megyei Pártbizottságának egyik politikai munkatársa, Gazdag Ervin, aki a helyzetet a következőképp értékelte: „Attól, amitől féltünk, hogy a kulák kérdésben átesünk a ló másik oldalára, bekövetkezett.”⁷⁷ Alig két héttel a titkársági határozat után tehát a kulákok ellen alkalmazott addigi gyakorlat szinte teljesen leállt, és a végrehajtott részéről egyfajta tétova magatartás volt megfigyelhető.

Nem történt ez másként a *Szabad Nép* szerkesztőségében sem. Az elért eredmények súlykolását folytató sikerpropaganda mellett általában az utolsó két hétre időzítették a közhangulatjavító intézkedések bevezetését is, amelyek mindenkit érintően leginkább a bolti kínálat minőségi és mennyiségi mutatóiban nyilvánultak meg. Ennek okán a „kulákságot” ugyan még nevesítették mint a közellátás kártevőjét, de a párt központi lapjának kulákelenes propagandája a titkársági határozatot követően elhallgatott. Ennek talán az a legnyilvánvalóbb jele, hogy

⁷³ *Szabad Nép* 1949. április 6. 3.

⁷⁴ Szőnyi Tibor ekkor a Kádérosztály vezetője, valamint a Szervező Bizottság tagja volt. Részletes életrajzát lásd: Nemzeti Emlékezet Bizottsága. Tudástár. Pártvezetők. Szőnyi Tibor. <https://neb.hu/asset/phpjrqv35.pdf> – utolsó letöltés: 2023. szeptember 25.

⁷⁵ MNL PML XXXV. 1.a. 1/43. ö. e. Aktívaértekezlet. 1949. április 9.

⁷⁶ MNL PML XXXV. 1.a. 1/6. ö. e. MDP Pest Megyei Párt-Végrehajtó Bizottságának ülése, 1949. április 19.

⁷⁷ MNL PML XXXV. 1.a. 1/6. ö. e. MDP Pest Megyei Pártbizottságának ülése, 1949. április 26.

az újság oldalairól eltűntek az ítéletkivonatokon alapuló cikkek, bennük a megurcolt nagygazdákról szűlő, állandó híradásokkal.

A propaganda ekkor már inkább a középparasztok megnyerésére irányult, és ehhez járultak hozzá azok a már említett rendelkezések (zsrbeszolgáltatás és a mezőgazdaság-fejlesztési járulék eltűrlése), amelyek ennek a paraszti rétegnek a terheit igyekeztek enyhíteni.

A *Ludas Matyi* szerkesztősége ennél is komolyabban vette a KV Titkárságának iránymutatását. A propagandagépezet egyik legfontosabb pillére 1949. április 8. és június 17. között nem jelentetett meg kulákellenes karikatúrákat. Viszont komoly erőket mozgattott meg a színházpropaganda, hiszen Major Tamás a korabeli magyar viszonyokra átdolgozott Molière-darabbal, *A fősvény*-nyel indult körűtra. Ebben ő maga játszottta a magyar Harpagont, a kulák megtestesítűjűt, Kárhűzű Pétert.⁷⁸ Major Tamás, „az egyűttes vezetűje, a magyarítás kezdeményezűjűje, az előadás rendezűje, s egyűttal a játűk legfűbb szereplűje: Kárhűzű Péter, a szűrűsszűvű kulák” így nyilatkozott a turnű jelentűsűgűrűl: „Azt szeretnűk [sic!], ha a magyar nép minél derűsebben indulna a szavazűurnák felű. Van miűrt örűlnie.”⁷⁹

A választások kedvűűrt tehát néhány hűtre szűneteltetett kulákellenes propaganda az MDP totális gyűzűlműt követűűen azonban június elejűn már újult erűvel folytatódott tovább: „A kulák kulák marad, ha a Nűpfrontra szavazott is.”⁸⁰

* * *

Az MDP választásokat megelőzű agrárpolitikai intűzkedűseit két csoportra osztathatjuk: kűzvetlenül a kampányra idűzűtett, illetve az első negyedűv során meghűzott, az addig kűvetkezetesen vitt politikájából fakadó rendelkezűsekre. Az utűbbiak egyűrtelműűen arról árulkodnak, hogy a párt a bevezetűben is emlűtett lenini elvek mentűn nagyon tudatosan tűrekedett a kisparasztság bizalmának megtartására, illetve a középparasztság bizalmának megszerzűsűre. Ezzel szoros űsszűfűggűsben jűl láthatű, hogy az 1949-es űv első fele a falusi elitcsere szempontjából, fűkűnt annak gazdasági vonatkozásait tekintűe meghatározű idűszaknak minűsűthetű. A párt természetesen az alapvetűűen a falusi tagságát is adű kisparaszti réteget igyekezett helyzetbe hozni, és a hagyománys gazdaelitet kiszűrűtva, az előbbiek kűpviseleűt űltetni a vidűki gazdasági űlet meghatározű pozűciűba, ugyanűgy, ahogyan azt az iparban a gyárak űlűre állított munkásigazgatókkal tettűk. Továbbá, a párt iránti bizalom fenntartása űrdekűben, csupán csalogató kolhozagitacűűt folytattak, és azt igyekeztek sugallani, hogy a boldogulását szem elűtt tartva megvűdik a kisparasztságot a még meglűvű, de már jelentűsen ingatag helyzetbe kerűlt nagygazdákkal szemben.

A propagandában folyamatosan hangsűlyozták, hogy mindazok az intűzkedűsek, amelyeket a kisparasztság boldogulása űrdekűben hoztak, egyűttal a kűzűpparasztság javát is szűlgállják. A bizalom, illetve a szavazatok megszerzűsűhez

⁷⁸ Leposa 2022: 14–24.

⁷⁹ *Szabad Nűp* 1949. május 7. 6.

⁸⁰ *Szabad Nűp* 1949. június 10. 7.

viszont ennél többre volt szükség a jelentős földbirtokkal rendelkező, olykor a kulákokkal is összemossott gazdák megnyeréséhez. Így az ő esetükben mind az év első hónapjaiban, mind közvetlenül a választást megelőző időszakban főként az adópolitika terén tettek olyan kedvezményeket, amelyek pozitív hatásával nem csupán rövidtávon, a voksok megszerzése, hanem hosszabb távon, a falu szocialista átalakítása érdekében is számoltak.

Az addig folytatott politikával szemben ugyanakkor a legélesebb és látványos fordulatot hozó kampányintézkedésnek egyértelműen a KV Titkárságának április 6-ára, azaz a választási kampány elejére időzített határozata tekinthető. Ez a visszafogott kulákellenes politikára irányuló döntés az előző évtől kezdődően gőzerővel zajló ellenségkereső programot függesztette fel, de csupán alig több mint két hónapra. A kuláksággal szemben kíméletesebbnek tűnő bánásmód azonban nem közvetlenül a nagygazdáknak szólt, hanem sokkal inkább a kis- és középparasztság felé tett intézkedésnek minősíthető. A „baloldali elhajlásnak” is nevezett túlkapasok ugyanis az év elejére már olyan mértékben elharapódtak, hogy azt a párt károsnak ítélte a vidékpolitikájára nézve. Ezért is születhetett meg az a döntés, amelynek következtében a kis- és középparasztság körében a „ma ők, holnap mi” érzetet keltő kulákellenes cikkek kikerültek a sajtóból. Ezzel a hirtapolitikát igénylő intézkedéssel a párt- és a közigazgatási apparátus tagjai sem tudtak igazán mit kezdeni, de nagyon nem is kellett hozzá alkalmazkodniuk. Hamar visszatérhettek ugyanis a már bevett, jól kialakult gyakorlathoz, hiszen a kommunista párt június közepétől az osztályszempontok mentén tovább folytatta a falu szocialista átalakítását célzó politikáját, és ez a propaganda terén is megnyilvánult.

FORRÁSOK

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

M-KS 276. f. 52. cs. Az MDP Központi Vezetőség iratai, 1948–1949.

M-KS 276. f. 54. cs. Az MDP KV Titkársága iratai, 1948–1949.

Magyar Nemzeti Levéltár Pest Vármegyei Levéltára (MNL PML)

XXXV.1.a. Az MDP Pest Megyei Bizottsága iratai. Vezető testületi jegyzőkönyvek, 1948–1949.

Balogh Sándor (szerk.) 1986: *Nehéz esztendőkről krónikája*. Gondolat, Budapest.

Rákosi Mátyás 1949: *Építjük a nép országát*. Szikra, Budapest.

Szabad Nép, 1948–1949.

Ludas Matyi, 1949.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Czetz Balázs 2012: Az MDP Fejér megyei története 1948–1953. *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Philosophica* (17.) 1. 189–210.
- Erdmann Gyula 1992: *Begyűjtés, beszolgáltatás Magyarországon 1945–1956*. Tevan, Békéscsaba.
- Feitl István 1994: Az első népfrontválasztás. *Társadalmi Szemle* (49.) 5. 73–85.
- Feitl István 2000: A kettős fordulat éve: 1949. In: Feitl István – Izsák Lajos – Székely Gábor (szerk.): *Fordulat a világban és Magyarországon 1947–1949*. Napvilág, Budapest, 368–380.
- Gyarmati György 2012: Ellenségek és bűnbakok kavalkádja Magyarországon. 2000 (24.) 7–8. 12–33.
- Gyarmati György 2015: Népfront-tojásokból reakciós rántotta – à la ÁVH. Egy választás Magyarországon – kétféle eredménnyel – 1949-ben. *Betekintő* (9.) 2. http://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2015_2_gyarmati.pdf – utolsó le-töltés: 2023. szeptember 25.
- Hantó Zsuzsa 2010: Kulákok. Megkülönböztetés, megtörés, megsemmisítés. *Rubicon* (21.) 9. 44–57.
- Huhák Heléna 2022: *Agitátorok*. Jaffa, Budapest.
- Izsák Lajos 2013: Az első népfrontos választás Magyarországon 1949-ben. *Századok* (147.) 1. 63– 81.
- Koltai Gábor 2012: Agitátorok a vonaton. Vasúti agitáció a Budapestre munkába járók között, 1949–1953. *Korall* (13.) 50. 161–187.
- Koltai Gábor 2018: *Akik a „Párt” ellen vétkeztek. Pártfegyelmi eljárások Budapesten az MDP időszakában, 1948–1956*. Korall Társadalomtörténeti Egyesület, Budapest.
- Leposa Balázs 2022: A nemzetis Harpagon és a népfrontos Kárhozó. Major Tamás: A fűs-vény, 1948. In: Jákfalvi Magdolna – Kékesi Kun Árpád (szerk.): *Nemzeti színház-történet 1948–1996. Előadásrekonstrukciók*. Arktisz – Theatron Műhely Alapítvány, Budapest, 14–24.
- Műller Rolf 2018: Kulákverők – államvédelmi erőszak a falvakban, 1949. *Archivnet* (18.) 1–2. <https://www.archivnet.hu/kulakverok-allamvedelmi-eroszak-a-falvakban-1949> – utolsó letöltés: 2023. október 1.
- Nagy József 1999: A kulákkérdés és megoldása az 1948–1953-as években. *Műltünk* (44.) 3. 41–97.
- Szabó Károly – Virágh László 1984: A begyűjtés klasszikus formája Magyarországon (1950–1953). *Medvetánc* (4.) 2–3. 159–179.
- Tóth Judit 2010: Mezőgazdasági versenyek az ’50-es évek első felében Pest megyében. *Agrártörténeti Szemle* (51.) 1–4. 141–166.
- Tóth Judit 2011: *Padlásöprések kora. A beszolgáltatás Pest megyében*. Pest Megye Mono-gráfia Közalapítvány, Budapest.
- Tóth Judit 2018: Kulákellenes propaganda a Pest Megyei Népűjságban. In: Horváth Gergely Krisztián (szerk.): *Vakvágány: A „szocializmus alapjainak lerakása” vidéken a hosszú ővenes években 1*. MTA BTK – Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest, 383–409.

- Varga Zsuzsanna 2014: *Modelltranszferek keletről és nyugatról: mezőgazdasági termelőszövetkezetek Magyarországon, 1949–1989.* (Akadémiai doktori értekezés.) Budapest.
- Varga Zsuzsanna 2019: Rendőrségi pillanatfelvétel a paraszti társadalomról a kollektivizálás előestéjén. *Archívnet* (19.) 5. <https://archivnet.hu/rendorsegi-pillanatfelvétel-a-paraszti-tarsadalomrol-a-kollektivizálás-előestéjén> – utolsó letöltés: 2023. október 1.